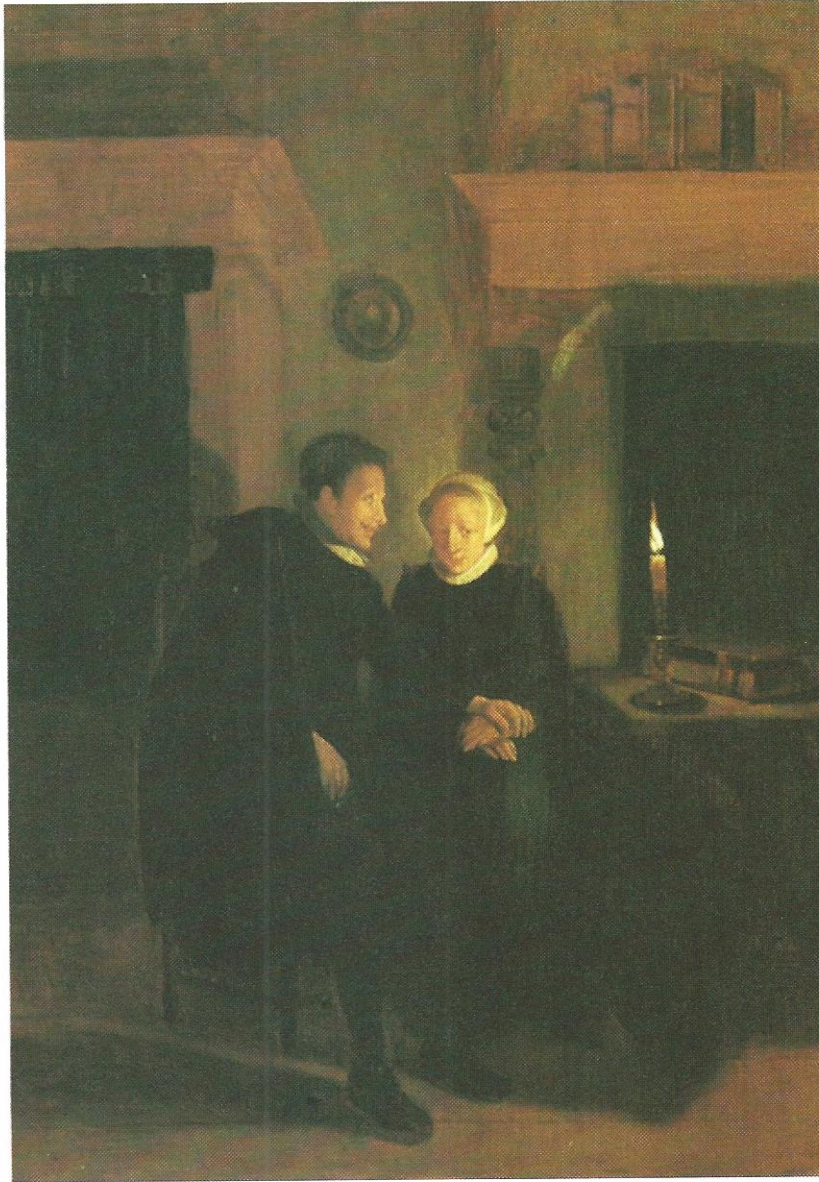

Een 'bijna' vergeten schilderij van Quiringh Gerritsz. Brekelenkam (ca. 1620-1668)

G.J. VAN DER MEER MOHR

Afb. 1.
Quiringh Gerritsz Brekelenkam, Een 'Menniste Vrijage', gesigneerd met initialen 'QB' en gedateerd 1665 olieverf op paneel, 50 x 37 cm. Foto: Phillips Fine Art Auctioneers Londen.

Dit voorjaar kwam te Londen werk van de Leidse Quiringh Brekelenkam onder de hamer dat niet alleen uniek in diens oeuvre is, maar ook uit iconografisch oogpunt zeer interessant blijkt te zijn (afb. 1)¹.

Het met initialen gesigneerde 'QB' en '1665' gedateerde schilderij stelt een paar voor dat ingetogen bij een tafel zit in het schijnsel van een kaars. De jonge vrouw kijkt enigszins beduusd, terwijl de stemmig geklede man zijn hand op haar handen legt. Op de tafel ligt een Bijbel; de bedstee op de achtergrond is nog door het gordijn gesloten.

Dit schilderij is zo uniek omdat het het enige kaarslicht-stuk is dat van deze meester bekend is. Kaarslichtvoorstellingen waren in de tweede helft van de zeventiende eeuw zeer populair geworden onder invloed van de Leidse schilder Gerard Dou²; het werk van deze meester heeft mogelijk Brekelenkam geïnspireerd.

Het stuk dat van 1972 tot 1989 door een Nederlandse particulier in bruikleen was afgestaan aan het Stedelijk Museum 'De Lakenhal' te Leiden, welk museum het in 1986 bovendien met een tentoonstelling naar Japan stuurde³, wordt het schilderij niet vermeld in de in 1987 verschenen dissertatie over Brekelenkam door Angelica Lasius en niet opgenomen in haar oeuvre-catalogus⁴.

In de negentiende eeuw maakte het schilderij deel uit van de Collectie Van Harlingen op het voormalige buiten 'De Cloese', bij Lochem; sindsdien was het tot de veiling te

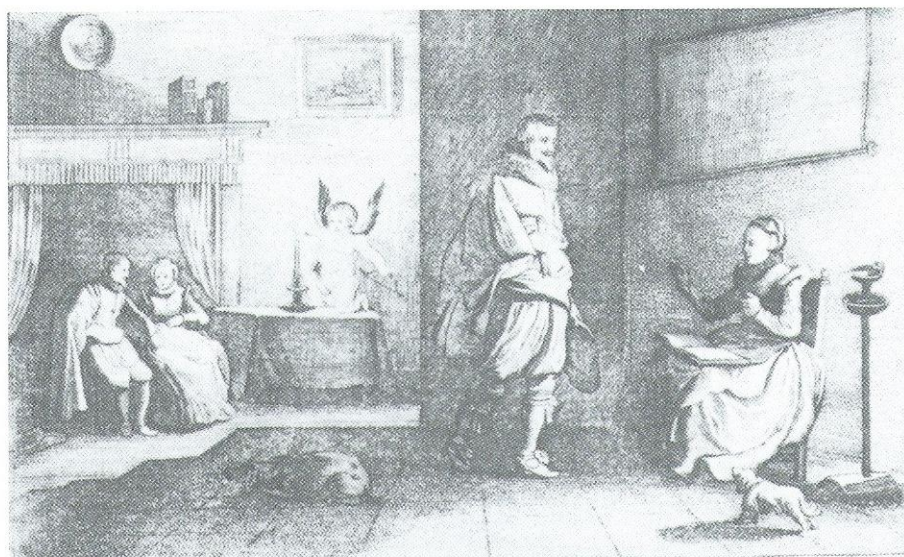
Londen in handen van deze familie ⁵. Op deze veiling werd het verworven door de Londense kunsthandelaar Johnny van Haeften, die het vrij snel door verkocht.

In al die jaren was het schilderij in één en dezelfde collectie tezamen met een ander werk van Brekelenkam. In de verzameling van Harlingen bevond zich nog een tweede werk van Brekelenkam dat een pendant blijkt te zijn van het in Londen geveilde. Dit tweede schilderij (*afb. 2*) ⁶, dat eveneens met de initialen 'QB' is gesigneerd en '1665' is gedateerd toont ons een elegant geklede cavalier die met hoed en handschoenen in de handen afstapt op een jonge vrouw die voor de haard de Bijbel zit te lezen. Dat hier sprake moet zijn van een tegenhanger is niet alleen waarschijnlijk gezien de herkomst en afmetingen, maar is ook wel zeer aannemelijk gezien het feit dat beide stukken in hetzelfde jaar geschilderd zijn. Ook zijn de figuren op beide schilderijen dezelfde.

Dat het echter zeker gaat om een paar is gebleken toen de juiste betekenis van de schilderijen duidelijk werd. Vóór het schilderij, (*afb. 1*), te Londen werd geveild werd de voorstelling door Dr Albert Blankert herkend als een 'Menniste vrijage'. ⁷ Een

Afb. 2. Quiringh Gerritsz Brekelenkam, 'Menniste Vrijage', gesigneerd met initialen 'QB' en gedateerd 1665 olieverf op paneel, 50 x 37 cm. Foto: Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, Den Haag, neg. nr. 12238.

Nae 't Gilden van u Lief Gilt uwe Gille doeghen,
Genoeght haer, so ghy Gilt dat sy u sal genoeghen:
Schijnd dat ghy niet en zijt. So doet sy dickwils meed,
En lijdt noch wel op 't laetst dat dit Mennistje leed.

Afb. 3.

vrijer probeert een Menniste meisje, dat herkenbaar is aan haar zwarte jurk met witte kraag, het hof te maken door zich voor te doen als dominee. Het thema van de 'Menniste vrijage' is uitvoerig behandeld in een artikel over een 17de-eeuws liedboek, tekeningen van o.a. Pieter van Laer⁸. In dit artikel wordt een tweetal tekeningen van Pieter van Laer besproken die in verband worden gebracht met twee gravures van Jan van de Velde met twee scènes die in de 'Friesche Lusthof' van Starter uit 1623 voorkomt⁹.

Op deze prent (afb. 3) blijken ook de twee schilderijen van Brekelenkam terug te gaan.

Het kaarslichtscène links toont het paar zittend-voor de hier geopende bedstee; de Bijbel ontbreekt op de tafel. Op de plaats waar op het schilderij een Bijbel ligt staat nu een Amor. De andere helft toont een zittend meisje met aan haar voeten een hondje; een ook hier elegant geklede man loopt op haar af met hoed en handschoenen in de handen.

In het boek van Starter staat onder de prenten de moraliserende les:

'Nae 't willen van u Lief wilt uwe wille voeghen
Genoeght haer, so ghy wilt dat sy u sal genoeghen:
Schijndt dat ghy niet en zijt. So doet sy dickwils meed,
En lijdt noch wel op 't laetst dat dit Mennistje leed.'

Wat de door Van Laer gemaakte tekeningen betreft, veronderstelt Snoep dat deze wel teruggaan op deze prenten, maar dat Van Laer daarbij geen gebruik heeft gemaakt van de moraliserende les. Waarschijnlijker is het volgens hem dat het er Van Laer alleen maar om ging de schijnheiligheid/domheid van de liefde te accentueren¹⁰. Bovendien was de sekte de 'fijne' Mennisten, zo stelt Snoep verder, 'in het algemeen het mikpunt van hen, die dergelijke groeperingen van hypocrisie beschuldigden. In de toneelliteratuur en in het spraakgebruik werd deze sekte, en ook andere vanwege hun religie geïsoleerd levende groepen om hun overdreven ingetogen levenswijze en strenge overtuigingen geridiculiseerd. In het algemeen werd het beeld van de Mennist gebruikt om het toonbeeld van de hypocriete mens aan te geven'.¹¹ Het is aannemelijk dat ook Brekelenkams schilderijen in dit licht gezien dienen te worden.

Van de 'Elegante Cavalier' is tenslotte nog een andere versie van Brekelenkam bekend (afb. 4). Dit schilderij, dat in 1988 eveneens te Londen werd geveild, toont ons de cavalier bij het jonge meisje, zittend voor een kast¹².

Afb. 3. Gravure in J. J. Starter, 'Friesche Lusthof' door Jan van de Velde.

Afb. 4. Quiringh Gerritsz Brekelenkam, 'Meniste Vrijage', olieverf op paneel, 38 x 33,5 cm. Foto: Phillips Fine Art Auctioneers, Londen.

Qua achtergrond gaat dit schilderij veel exacter terug op de prent van Van de Velde. De eventuele tegenhanger van dit stuk is ons niet bekend.

Noten

¹ Quiringh Gerritsz. Brekelenkam, Een paar bij kaarslicht, gesig-neerd met initialen 'QB' en gedateerd 1665; olieverf op paneel, 50 x 37 cm. Geveild bij Phillips Fine Art Auctioneers te Londen, 18 april 1989, lot no. 63 met afb. in kleur.

² E. J. Sluijter e.a., *Leidse Fijnschilders. Van Gerrit Dou tot Frans van Mieris de Jonge 1630-1760*, Zwolle 1988, p. 109.

³ Tentoonstelling *Life in Leiden in the 17th Century from the Collection of the Museum De Lakenhal*, Nagasaki, Holland Village Museum, 1986, cat. no. 18, afb. III.

⁴ Angelica Lasius, *Quiringh Gerritsz Brekelenkam*, Göttingen 1987 (diss.)

⁵ Met dank aan de vorige eigenares die mij deze informatie heeft gegeven.

⁶ Olieverf op paneel, 50 x 37 cm. Gesig-neerd met initialen QB en gedateerd 1665. Vermeld bij A. Lasius, *op. cit.* (noot 4), p. 402, no. 217.

⁷ Met dank aan Dr. Albert Blankert die mij bovendien wees op het artikel van D. P. Snoep (noot 8).

⁸ D. P. Snoep, 'Een 17de eeuws liedboek met tekeningen van Gerard ter Borch de Oude en Pieter en Roeland van Laer', in *Simiolus*, jrg. 3, (1968-69), no. 3, pp. 119-123.

⁹ D. P. Snoep, *op. cit.*, p. 121 met afb. op p. 119.

¹⁰ D. P. Snoep, *op. cit.*, p. 122.

¹¹ D. P. Snoep, *op. cit.*, p. 122, met literatuuropp-

Afb. 4.

gave over dit thema onder noot 92.

¹² Olieverf op paneel, 38 x 33,5 cm, niet gesig-neerd of gedateerd. Veiling Londen (Phillips), 21 juni 1988, no. 99 met afbeelding.